

ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШГА ИНВЕСТИЦИОН МУҲИТ ТАЪСИРИ ВА УНГА БОҒЛИҚ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

Қосимов Азамат Абдукаримович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети, PhD
E-mail: adeza13@mail.ru

Юлдашев Голибжон Тургунович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети катта ўқитувчиси

Қурбонов Улуғбек Фарход ўғли
Тошкент давлат иқтисодиёт университети ассистенти

Аннотация. Ушбу мақолада иқтисодиётни ривожлантиришда инвестиция ва банкларнинг роли ҳамда бу бўйича халқаро тажрибалар ўрганилиб, таҳлил қилинган. Шунингдек, инвестиция муҳитига таъсир кўрсатувчи омиллар таҳлил қилиниб, уларнинг ўзаро алоқалари кўрсатиб берилган ва инвестициялардан самарали фойдаланиш йўналишлари таклиф этилган. Бундан ташқари, Ўзбекистонда инвестиция муҳити яхшилаш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар ва киритилаётган инвестиция батафсил таҳлил қилинган ҳамда инвестиция муҳитини яхшилаш ва уларнинг самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Инвестиция, инвестор, инвестиция муҳити, саноат, банк, кредит, риск, харажат, фойда, технология.

Аннотация. В статье исследуется и анализируется роль инвестиций и банков в экономическом развитии, а также международный опыт в этой области. Также анализируются факторы, влияющие на инвестиционный климат, показана их взаимосвязь и предлагаются направления эффективного использования инвестиций. Кроме того, был разработан подробный анализ предпринятых мер по улучшению инвестиционного климата в Узбекистане и осуществленных инвестиций, а также предложения по улучшению инвестиционного климата и повышению их эффективности.

Ключевые слова: Инвестиции, инвестор, инвестиционная среда, промышленность, банковское дело, кредит, риск, стоимость, прибыль, технологии.

Abstract. This article examines and analyzes the role of investment and banks in economic development, as well as international experience in this area. It also analyzes the factors affecting the investment climate, shows their interrelationships and suggests directions for the effective use of investments. In addition, a detailed analysis of the measures taken to improve the investment climate in Uzbekistan and the investments made, as well as proposals to improve the investment climate and increase their efficiency were developed.

Key words: Investment, investor, investment environment, industry, banking, credit, risk, cost, profit, technology.

Кириш

Жаҳон тажрибасидан маълумки, ривожланаётган давлатлар ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга оширишда кредитлаш ва инвестициялар сиёсатининг асосий йўналишлари сифатида тижорат банкларининг инвестициявий фаоллигини янада ошириш, кредитлаш амалиётини кенгайтириш учун мустаҳкам асос яратиш

хамда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш ва уларни ҳимоя қилишдаги муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш бўйича самарали инвестиция сиёсатини амалга оширишга ҳаракат қиладилар.

Табиийки, ривожланаётган мамлакатларда ҳамма корхоналар ҳам молиявий жиҳатдан барқарор эмас. Кўпчилиги ўз фаолиятини бошлаш ёки кенгайтириш учун имтиёзли кредитлар ва инвестицияларга муҳтож бўлади.

Бу ўз-ўзидан тушунарли, аммо капитал маблағларсиз тадбиркорлар ривожлана олмайди ва бу ерда банклар, хусусан тижорат банклари корхоналар фаолиятида муҳим рол ўйнайди. Шунингдек, корхона ёки бизнес ташкил этилгандан сўнг, уларда айланма капитални шакллантириш, илғор хорижий мамлакатлар техника-технологияларини ўзлаштиришда эса хорижий инвесторлар ҳамкорлиги муҳим саналади.

Чунки, маҳаллий банклар тадбиркорга фақат пул кўринишида капитал инвестиция тақдим эта оладилар. Ривожланган мамлакатлар инвесторлари эса ўз мамлакатларида мавжуд сўнги авлод технологиялар ҳамда бизнес юритишнинг инновацион амалиётлари (технологик инновациялар)ни ҳам олиб келиши мумкин. Бу эса ёш ва тажрибасиз давлатларнинг иқтисодий ривожланишига катта имкониятлар яратади.

Буларнинг барчаси танланган тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва ушбу йўналишда изчил илмий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Умуман олганда, инвестициялар ҳам бошқа ҳар қандай маҳсулот ёки хизмат сингари, талаб ва таклифнинг асосий қонунларига риоя қилиши кузатилади. Ушбу нуқтаи назардан қараганда, молиявий ресурсларнинг етишмаслигини қўйидаги учта имкониятлардан бири билан боғлаш мумкин: таъминот етишмаслиги, талаб етишмаслиги ёки ҳар иккала ҳолатда [3]. Шунингдек, макроиқтисодий муҳитга нисбатан инвестицион муҳитни таҳлил қилиш қўйидагиларни ўз ичига олади: ялпи талабнинг аҳамияти ва кичик корхоналарни ривожлантириш учун макроиқтисодий сиёсатнинг ролини баҳолаш; кичик кўламли сектор учун кредит берадиган турли расмий сектор ва норасмий сектордаги кредит ташкилотларининг ўрни ҳамда кичик корхоналарни менежмент, техник ва маркетинг маълумотлари билан таъминлаш бўйича реклама сиёсатининг аҳамияти шулар жумласидандир. Ички омилларга келсак, инвестицияларни танлаш; иш билан таъминлаш; қатъий даражадаги кўрсаткичлар ва самарадорлик; капитал таркиби ва бошқарув учун мулкчилик ҳамда рағбатлантирувчи тузилмалар кабилар ҳисобга олинади [4].

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, юқоридаги каби ҳолатлар минтақалар бўйича таҳлил қилинганда бир-биридан кескин фарқлар кузатилган.

Масалан, Осиё саноат корхоналари ва Америка саноат корхоналари ўртасида сезиларли фарқни кузатиш мумкин. Осиё саноат корхоналари ишлаб чиқариш ва молиявий операцияларнинг ўсишига, молиявий таъсир даражаси пастроқ бўлган маблағларни тўплашга ва яратишга мослашган, Америка корхоналари эса молия фаолиятига ҳаддан ташқари боғлиқликни намоён этадилар [5].

Саноат корхоналарини молиялаштиришда универсал банклар ва саноат компаниялари ўртасидаги яқин алоқалар Германия иқтисодиётининг ўзига хос хусусияти сифатида қаралади ва Германия саноатлашувида муҳим рол ўйнади [6]. Универсал банкларнинг афзаллиги шундаки, улар молиявий хизматларнинг барча

турларини таклиф қилишади [7], яъни, универсал банклар кўпроқ диверсификацияланган. Уларнинг фаолияти, мижозлари ва ставкалар ҳамда пуллик асосида даромад манбалари аралашмаси янада кенгроқ. Шунинг учун улар ўзларининг хавф-хатарларини турли хил фаолиятлар бўйича тарқатиш орқали самарали бошқариш имкониятига эга. European banking federation маълумотларига кўра, умумжаҳон банклари молиявий инқирозга учраган зарарлар умумий активларга нисбатан энг паст нисбати универсал банкларда (1,2 %) кузатилган бўлса, ундан кейин ўринларни инвестицион банклар (2,2 %) ҳамда тижорат банклари (3,1 %) эгаллаган.

Корхоналарга сармоя киритиш минтақалар бўйлаб капитал оқимининг муҳим ташувчиси ҳисобланади. Саноат сиёсати билан минтақаларо капитал оқимини рағбатлантириш биринчи навбатда саноат сиёсатининг корхона инвестицияларига таъсирида намоён бўлади. Саноат сиёсати томонидан қўллаб-қувватланган минтақалар корхоналарга субсидиялар ва солиққа тортиш масалаларида кўпроқ имтиёзлар беради, бу эса шубҳасиз, маҳаллий инвестицияларни жалб қилиш ҳажмини оширади. Шу сабабли, Хитойда корхоналар томонидан минтақаларо инвестицион фаолият кенг тарқалган [8].

Японияда эса умумий капиталда банкка нисбатан корхона улуши паст бўлган ҳолларда, корхона бошқарувида сармоя киритган банк бевосита қатнашади ва асосий устунликка эга бўлади. Яъни, банк корхонани қайта ташкил этишда ҳам кредитор ҳам корхонанинг капитал эгаси сифатида намоён бўлади. Буни Японияда корхона маблағларидан самарасиз фойдаланишнинг олдини олишга ёрдам беради, деб ҳисобланади [9].

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, ривожланаётган иқтисодиётда банклар пул етказиб берувчи сифатида муҳим рол ўйнайди. Шунингдек, банклар акциялар ва қарзларни сотишни ташкил қилади. Шундай қилиб, саноат ишлаб чиқарувчилар банклар ёрдамида асосий капиталга эга бўлишлари мумкин. Янги компаниялар ва янги саноат корхоналарини шакллантиришга ёрдам ва ишлаб чиқарувчиларга узоқ муддатли кредитлар берадиган бу банклардир [10].

Мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш учун биринчи навбатда, инвестиция рисклари суғуртасини ёки ҳимоя тизимини кенг ривожлантириш, хусусий мулкни қонунчилик билан мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир [11].

Инвестиция муҳити – бу мамлакатдаги инвестиция жараёнларига таъсир кўрсатувчи иқтисодий, сиёсий, меъёрий-ҳуқуқий, ижтимоий ва бошқа шарт-шароитлар, фойдали қазилмалар заҳиралари, ишчи кучи малакаси ва ўртача иш ҳаққи даражаси, иқтисодий конъюнктура ҳолати, ички бозор сиғими, товарларни ташқи бозорга сотиш имкониятлари, кредит тизими ҳолати, солиққа тортиш даражаси, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг ривожланганлиги, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг ривожланганлиги, хорижий капиталга нисбатан давлат сиёсати, унга нисбатан имтиёзли шарт-шароитларнинг яратилганлиги каби омиллар орқали белгиланади.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан буён қулай инвестиция муҳитини яратиш давлатимиз иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб келмоқда.

Ҳар қандай мамлакатда инвестиция муҳитининг ҳолати – давлатнинг инвестицияларга бўлган сиёсий муносабати, давлатнинг иқтисодиётга аралашуви

даражаси, давлат бошқарувининг ишлаш самараси, давлатнинг сиёсий барқарорлиги, иқтисодиётнинг умумий ҳолати (ўсиш ёки инқироз), инфляция даражаси, валюта курсининг барқарорлиги, солиқ ва божхона имтиёзлари, товар ва хизматлар бўйича талаб ва таклиф, кредит баҳоси, қолаверса жамият аъзоларининг хорижий капитал ва хусусий мулкчиликнинг шаклланишига бўлган муносабати, жамиятнинг идеологик билимлари даражаси, меҳнат ресурслари қиймати ва улардан фойдаланиш ҳолати, ишчи кучларининг ташкилотчилик ва тадбиркорлик қобилияти каби омилларни ўрганиш ҳамда таҳлил қилиш асосида аниқланади.

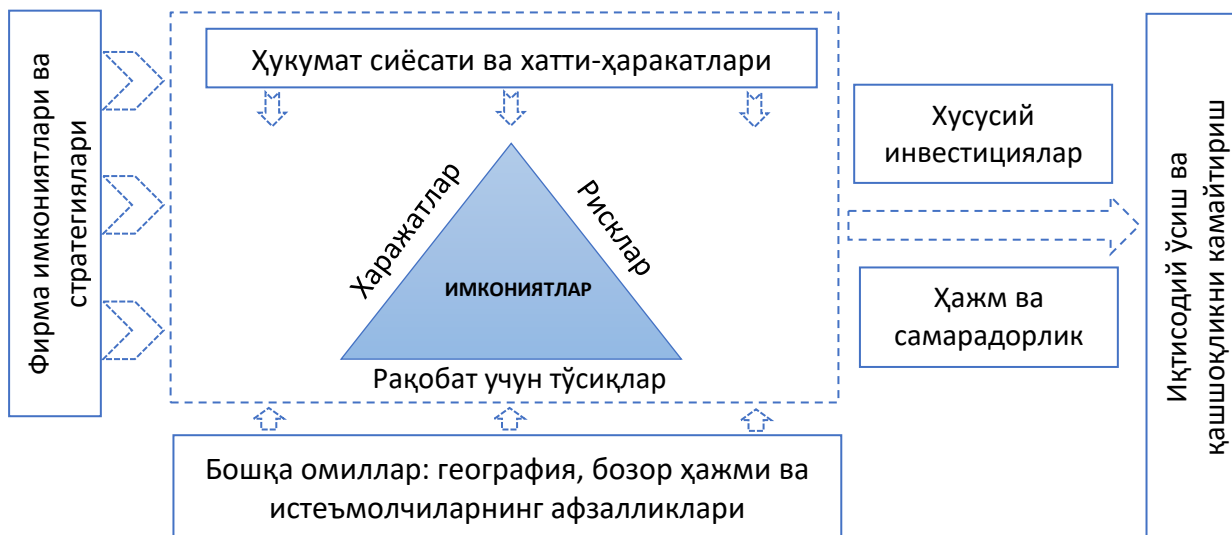
Иқтисодиёдаги инвестиция муҳити, биринчи навбатда, мамлакатдаги иқтисодий барқарорлик билан белгиланади. Мамлакатдаги иқтисодий аҳволни таърифлайдиган асосий кўрсаткичлар (ЯИМ, саноат ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатлари, ташқи алоқаларнинг ривожланиш даражаси ва ҳоказолар) айни вақтда етарлича барқарор динамикага эга ва қулай инвестиция муҳитини шакллантиришда салмоқли кафолат ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси

Мазкур тадқиқотда қиёсий таҳлил, график тасвирлаш, эксперт баҳолаш, динамик қаторлар, аналитик таққослаш, мантиқий таҳлил ва гуруҳлаш усуллар кенг қўлланилган. Шунингдек, мазкур мавзуга оид хорижий ва маҳаллий олимларнинг тадқиқотлари ҳамда расмий статистик маълумотлардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Инвестиция муҳити - бу фирмаларнинг самарали сармоя киритиш, иш ўринлари яратиш ва кенгайтириш имкониятлари ҳамда рағбатлантирувчи омилларини аниқ белгилайдиган жойлар тўпламидир [12]. Бунда ҳукумат сиёсати ва хатти-ҳаракатлари, харажатлар, рисклар ҳамда рақобат тўсиқлари каби омиллар кучли таъсир кўрсатади (1-расм).

1-расм. Инвестиция муҳити ва унинг ташкилий элементлари¹

Инвесторлар томонидан инвестиция йўналтириладиган ҳудуд (корхона ёки тармоқ) ижтимоий-иқтисодий ҳолатини таҳлил қилиш эволюциясидан маълумки, 1960-1970 йилларга нисбатан бугунги кунда ўрганиладиган омиллар ёки йўналишлар

¹ Жаҳон банки тадқиқотлари асосида тузилган.

сони 5-6 мартага кўпайган. Чунки, мураккаб бозор шароитида келажакни ўйлаб аниқ бир фаолиятни амалга ошириш жуда қийин бўлиб бормоқда. Бошқа томондан олиб қараганда яъни, бозорнинг тез-тез ўзгариб туриши ва бошқа бир қанча омиллар таъсирида, ҳатто, энг йирик корхоналар ҳам режа тузмайдилар, стратегия танламайдилар. Аммо, фаолиятни режалаштириш жуда кўп фойда келтириши маълум, албатта.

Шу боис, инвестицион лойиҳалар стратегиясини тузишда қуйидаги тўрт элементга кўпроқ эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир [13]:

- географик жой;
- бозор ҳиссаси;
- маҳсулот-бозор алоқаси;
- рақобат ва бозор мукаммаллашуви.

Аммо, бугунги кундагидек ноаниқлик шароитида кўзда тутилмаган омиллар таъсири ҳам мавжуд. Жумладан 2019 йилнинг охирида Хитой Халқ Республикасининг Ухан шаҳридан бошланиб, кенинчалик қарийб бутун дунёга тарқалган COVID-19 пандимияси бунга яққол мисолдир. У дастлаб, 2020 йилнинг биринчи ярмигача иқтисодий турғунликка, иккинчи ярмига келиб эса кўплаб давлатларни иқтисодий инқирозга олиб келди.

Мазкур пандемия минтақалар, давлатлар, корхоналарнинг инвестиция муҳити ва инвестицион фаолиятига ҳам салбий таъсир кўрсатди. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ)нинг таҳлилларига кўра, хорижий инвестициялар ташқи оқимлари ўсиш суръатлари 2020 йилда дунё бўйича ўртача ҳисобда 42 фоизга тушиб кетган. Жумладан, АҚШ (-1 %), Европада (-77 %), Россия (-71 %), Япония (-49 %), Корея (-8 %) ва Хитойда (-20 %)га камайиш кузатилган бўлса, Туркия (6 %), Австралия (125 %), Франция (14 %), Филландия (15 %) ва Индонезияда (33 %)га ўсиш кузатилди [18].

Кейинги даврга келиб, COVID-19 пандемиясининг қулаши натижасида глобал чет эл инвестицияларининг 38 фоизга ўсиб, унинг ҳажми 846 млрд. АҚШ долларига етди. Хусусан, 2020 йил якунлари бўйича хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича Хитой (212 млрд. АҚШ доллари) етакчилик қилган бўлса, иккинчи ўринни АҚШ (177 млрд. АҚШ доллари) ва учинчи ўринни Ҳиндистон (64 млрд. АҚШ доллари) эгаллади [19].

Жаҳон амалиёти ва тадқиқотлар шуни кўрсатадики, мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда сармоявий фаолият муҳим ўрин тутди. Бу иқтисодиёт ва ижтимоий соҳадаги таркибий ўзгаришларга ҳисса қўшиб, ижтимоий ишлаб чиқариш ҳажмига ва аҳолини иш билан таъминлашга бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Шу билан бирга, банк муассасалари инвестиция талабини қондиришда муҳим рол ўйнайди.

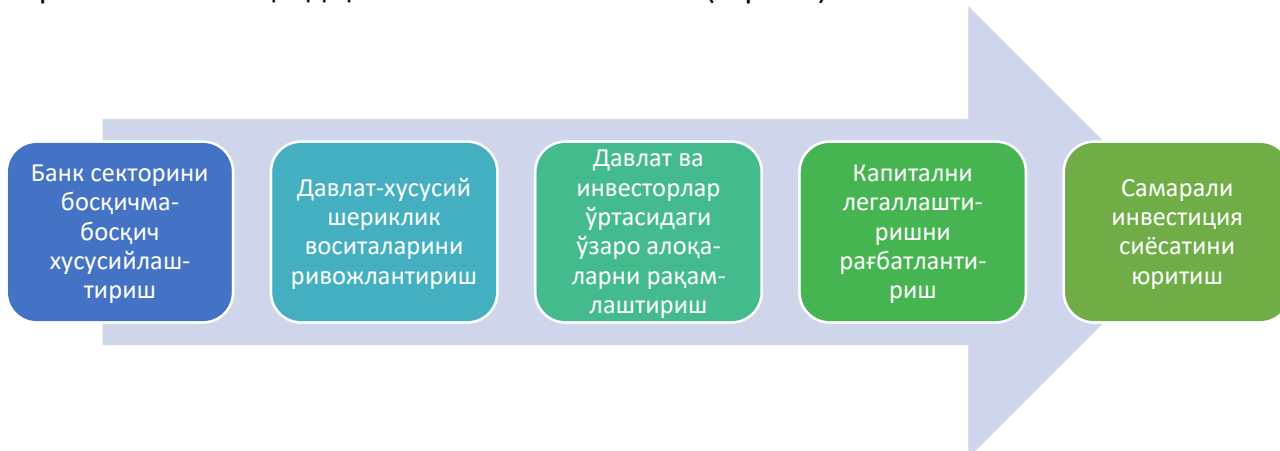
Шу боис, Ўзбекистонда инвестиция муҳитини яхшилаш, экспорт салоҳиятини ошириш, бизнесни жадал ривожлантириш учун асос сифатида инвестиция ва ташқи савдо фаолиятини самарали тартибга солиш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Зеро, Ўзбекистон Республикаси Президенти таъкидлаганидек, “инвестиция сиёсатини юритишда давлат иштирокини пасайтириб, хусусий ва тўғридан-тўғри инвестициялар улушини ошириш керак”, “келгуси йилда

23 миллиард доллар қийматидаги инвестицияларни ўзлаштириш зарур. Натижада 226 та йирик саноат ва инфратузилма объектлари ишга туширилади” [2].

Қайд этиш керакки, 2020 йилда Ўзбекистон ИХТТнинг “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар учун тартибга солувчи чекловлар индекси” га биринчи марта киритилди. Яъни, инвестиция ва иқтисодий соҳаларда институционал юксалиш ва кенг қўламли ислоҳотлар ҳамда тегишли вазирлик ва идораларнинг ишбилармонлик ва инвестиция муҳитини яхшилаш доирасида самарали ҳамкорлиги туфайли Ўзбекистон 83 та давлат орасида 43-ўринни эгаллади, унга қўшни бўлган Қозоғистон (56-ўрин), Тожикистон (58-ўрин) ва Қирғизистон (62-ўрин) давлатларини ортда қолдирди. Эътиборли жиҳати шундаки, Ўзбекистонда Польша (44-ўрин), Швейцария (49-ўрин), АҚШ (52-ўрин), Жанубий Корея (61-ўрин), Канада (66-ўрин) ва Россия (77-ўрин) каби мамлакатларга нисбатан хорижий инвесторларнинг фаолиятига ўрнатилган чекловлар сезиларли даражада камайишига эришилган.

Шунингдек, республикада бизнеснинг инвестиция ва инновацион фаолиятига тўсқинлик қиладиган тўсиқларни бартараф этиш бўйича олиб борилаётган тизимли ишларнинг асосий йўналишлари - банк секторини босқичма-босқич хусусийлаштириш ҳисобига иқтисодиётнинг рақобатбардош моделини шакллантириш, инфратузилмага инвестицияларни жалб қилиш учун давлат-хусусий шериклик воситаларини ривожлантириш, давлат ва инвесторлар ўртасидаги ўзаро алоқалари жараёнини рақамлаштириш, капитални легаллаштиришни рағбатлантириш ҳамда иқтисодий ўсиш ва кескин технологик ривожланиш нуқтасига айланиши мумкин бўлган энг истиқболли тармоқлардан фойдаланишга йўналтирилган самарали инвестиция сиёсатини олиб бориш асосий мақсад қилиб белгилаб олинган (2-расм).

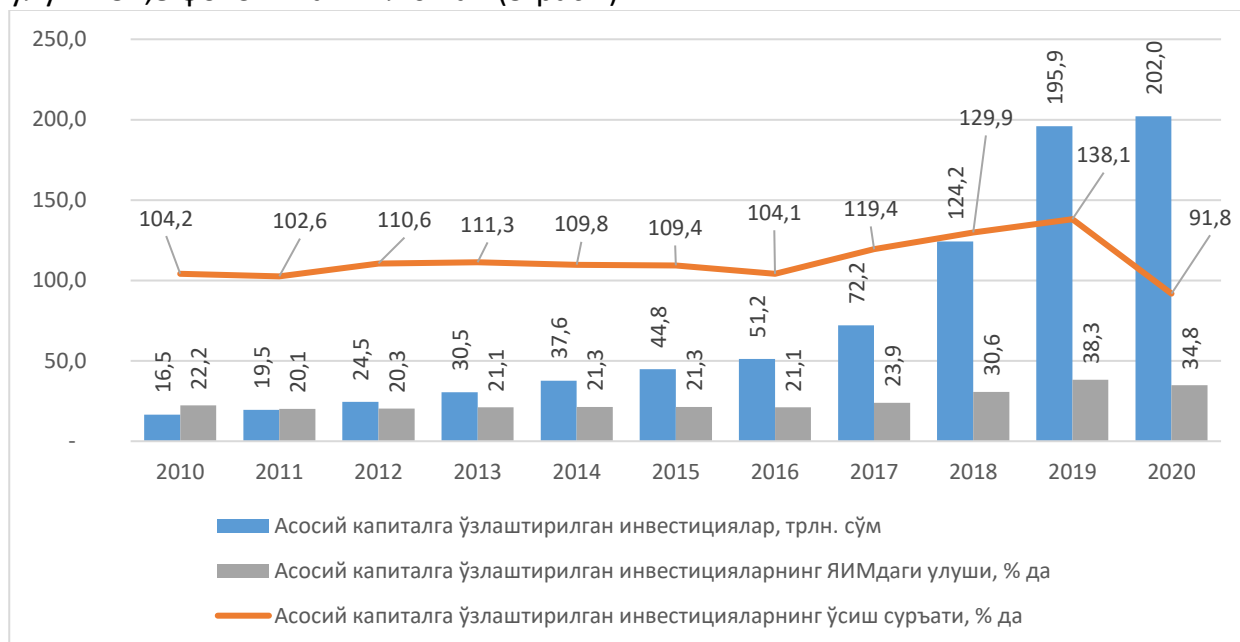

2-расм. Ўзбекистонда инвестиция муҳити яхшилаш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар²

Таҳлилларга кўра, республика иқтисодиётида 2010-2020 йиллар мобайнида асосий капиталга ўзлаштирилган инвестицияларнинг ўсиш суръати ўртача 111,9 фоизни ва унинг ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)даги улуши эса ўртача 25,0 фоизни ташкил этган. Жумладан, 2010 йилда ўсиш суръати 104,2 фоиз ва ЯИМдаги улуши 22,2 фоиз, 2012 йилда ўсиш суръати 110,6 фоиз ва ЯИМдаги улуши 20,3 фоиз, 2014 йилда ўсиш суръати 109,8 фоиз ва ЯИМдаги улуши 21,3 фоиз, 2016 йилда ўсиш суръати 104,1 фоиз ва ЯИМдаги улуши 21,1 фоиз, 2018 йилда ўсиш суръати 129,9 фоиз ва ЯИМдаги улуши

² Муаллифлар ишланмаси.

30,6 фоиз, 2019 йилда ўсиш суръати 138,1 фоиз ва ЯИМдаги улуши 38,3 фоизни ташкил этди. Бироқ, 2020 йилда глобал пандимия таъсири натижасида жами 202,0 трлн. сўм инвестициялар ўзлаштирилган бўлса, мазкур кўрсаткичнинг ўсиш суръати 2019 йилга нисбатан 91,8 фоизни ташкил этган ёки 8,2 фоизга камайган ҳамда унинг ЯИМдаги улуши 34,8 фоизни ташкил этган (3-расм).

3-расм. Ўзбекистонда асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми, ўсиш суръати ва ЯИМдаги улуши³

Молиявий манбалари бўйича ўзлаштирилган инвестициялар таркиби бўйича таҳлил натижаларига кўра, охириги йилларда чет эл инвестициялари ва кредитларининг улуши ортиб бормоқда. Хусусан, 2010 йилда корхоналар ва аҳолининг ўз маблағлари ҳисобидан киритилган инвестициялар ҳажми жами инвестицияларнинг 52,5 фоизини ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2020 йилга келиб 34,6 фоизни ташкил этган. Чет эл инвестициялари ва кредитларининг жами инвестициялардаги улуши 2010 йилда 26,4 фоизни ва 2020 йилда 42,9 фоизни ташкил этган. Бундан кўриниб турибдики, 2010 йилга нисбатан чет эл инвестициялари ва кредитлари ҳажми 82,3 трлн. сўмга ёки қарийб 20 мартага ошган. Бунинг асосий сабаби мамлакатимизда кейинги йилларда хорижий инвесторлар ва инвестицион фаолиятнинг ҳукумат даражасида қўллаб-қувватланаётганлиги ҳамда нуносиб рағбатлантирилаётганлиги деб кўрсатиш мумкин (1-жадвал).

Шунингдек, мамлакатимизда ички инвестициялар киритишга ҳам алоҳида эътибор қаратилиб, мазкур жараёнга янада кенг қулайликлар яратиш ва жами киритилган инвестициялар таркибида, хусусан корхоналар ва аҳолининг ўз маблағлари ҳамда банк кредит маблағларининг улушини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Натижада, банкларнинг кредитлари ва бошқа қарз маблағлари жами ўзлаштирилган инвестицияларнинг 2010 йилда 9,0 фоизини ва 2020 йилда 14,1 фоизини ташкил этган. Мазкур кўрсаткич 2020 йилда 2010 йилга нисбатан 27,0 трлн. сўмга ёки 19,2 мартага ортган (1-жадвал).

³ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тузилган.

Молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркиби⁴ (фоизда)

№	Манбалар	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Корхоналар ва аҳолининг ўз маблағлари	52,5	57,1	56,0	57,9	57,6	56,2	54,4	47,3	42,0	29,3	34,6
2	Давлат бюджети маблағлари	5,2	5,5	4,7	5,0	4,2	4,2	4,3	4,8	4,5	9,0	6,5
3	Банкларнинг кредитлари ва бошқа қарз маблағлари	9,0	10,6	10,3	9,7	10,4	11,0	10,8	12,6	17,8	13,8	14,1
4	Чет эл инвестициялари ва кредитлари	26,4	19,8	19,0	18,1	18,5	18,5	20,7	23,8	24,3	43,6	42,9
5	Бошқа маблағлар	6,9	7,0	10,0	9,3	9,2	10,1	9,8	11,5	11,4	4,3	1,9

Умуман олганда, ички инвестиция салоҳияти мамлакатдаги аҳоли, корхона ва ташкилотларнинг бўш пул маблағларидан иборат бўлиб, давлат бу маблағларни иқтисодийга инвестиция сифатида киритиш жараёнларини рағбатлантирувчи тизим ишлаб чиқиши ва уни амалда қўллаш орқали иқтисодийга киритиладиган ички инвестициялар ҳажмини ошириши лозим [14].

Аммо, кузатувлар ва таҳлиллар шуни кўрсатадики, аксарият ривожланаётган мамлакатларда бундай, яъни аҳоли, корхона ва ташкилотларнинг бўш пул маблағлари нисбатан кам бўлади. Шунингдек, уларнинг инвестицион муҳити чет эл инвестициялари ва кредитларини кўп миқдорда жалб этишга қодир эмас, бошқа бир томондан эса хаддан ортиқ чет эл инвестициялари ва кредитларини жалб этиш қисман иқтисодий қарамликка сабаб бўлади.

Демак, бундай шароитда мамлакат иқтисодийтини молиялаштиришда ўз имкониятларидан келиб чиқиб, банк орқали амалга ошириш ҳам давлатга ҳам корхоналарга қўл келади.

Шу боис, ҳар бир банк сиёсий, иқтисодий, ташкилий ва бошқа жиҳатларни ҳисобга олган ҳолда ўз инвестицион кредит сиёсатини шакллантириши банк кредитлашининг муҳим жиҳати ҳисобланади [15]. Аммо, ривожланаётган мамлакатларда тижорат банкларининг узоқ муддатли кредитлаш амалиётини ривожлантиришнинг зарурий шarti – бу рискларни диверсификация қилишдир [16].

Шу нуқтаи-назардан, кредит бозори соҳасини ислоҳ қилиш ва унинг иқтисодийни ривожлантиришдаги ролини ошириш бўйича мамлакатимизда ҳам қатор ислоҳотлар олиб борилмоқда. Жумладан, жорий йилдан бошлаб банкларни хусусийлаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида” ги ПФ-5992-сонли Фармони [1] соҳани янги босқичга олиб чиқишда меъёрий-ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

“Fitch Ratings” халқаро рейтинг агентлиги томонидан Ўзбекистоннинг хорижий ва миллий валютадаги узоқ муддатли кредит рейтингини “Барқарор” прогноз билан “BB-” даражасида баҳолади.

Шунингдек, агентлик таҳлил ва прогнозларига кўра, 2020 йилда глобал пандемия шароитига қарамасдан Ўзбекистон иқтисодиёти 1,6 фоизга ўсди, бундай ўсиш 2021 йилда 5 фоизгача ва 2022 йилда 5,5 фоизгача кўтарилиши прогноз қилинган. Чунки, мамлакатнинг молиявий сиёсати инвестициялар ва истеъмолни қўллаб-қувватлашни давом эттирмоқда, шунингдек унинг асосий савдо шерикларининг ҳам иқтисодиёти тикланаётганлиги таъкидланган [20].

Бундан ташқари, мазкур рейтинг бўйича мамлакатимизнинг иқтисодий эркинлиги 53,3 баллга тенг бўлиб, 2019 йилги кўрсаткичга биноан 140-ўринда. Бизнес эркинлиги, меҳнат эркинлиги ҳамда инвестиция эркинлиги ошиб, мамлакат иқтисодий эркинлиги умумий ҳисобда 1,8 баллга ўсган. Бу борада Ўзбекистон Осиё-Тинч океани минтақасидаги 43 мамлакат орасида 36-ўринни эгаллаб турибди, аммо унинг умумий рейтинги минтақавий ва жаҳон миқёсида ўртача кўрсаткичидан паст [17].

Тадқиқотдан келиб чиқиб, мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш йўналишларига: инвестиция сиёсати, хусусий мулк дахлсизлиги, алоқа ва транспорт инфратузилмаси, ташқи ва ички бозор сиғими, рақобат муҳити, хом ашё ва иш ҳақи харажатлари, интеллектуал салоҳият ҳамда аҳоли даромади кабиларни киритиш мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, аксар ривожланаётган мамлакатларда ривожланган мамлакатлар тажрибасига қараганда инвестициялардан самарасиз фойдаланиш ҳолатлари кўпроқ. Масалан, улар инвестицияларнинг асосий қисмини ноишлаб чиқариш, яъни ижтимоий объектлар ёки йирик ишлаб чиқариш корхоналарининг маъмурий биноларини қуриш каби пассив йўналишларга сарфлашади.

Ваҳоланки, инвестиция бу шунчаки сарфлаб юбориладиган маблағ эмас, балки, фойда олиш мақсад қилинган ва қачондир қайтарилиши (ўрни қопланиши) керак бўлган айланма капиталдир.

Шу боис, тадқиқот натижасига кўра, инвестициялардан самарали фойдаланишда шаффоф инвестиция сиёсатини юритиш, рақобат муҳити яратиш, инвесторлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш, ташқи ва ички бозорлар, алоқа ва транспорт инфратузилмасини яхшилаш, риск–инвестиция–фойда ўртасидаги нисбатларни чуқур таҳлил қилиш, инвестицияларни қўшимча қиймат яратиладиган етакчи соҳаларга йўналтириш ва самарали фойдаланиш кабиларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса ва таклифлар

Инвестицияларни фаоллаштириш учун иқтисодиётнинг реал секторида фаолият юритаётган хўжалик субъектлари фаолиятини эркинлаштириш талаб этилади. Бизнес билан доимий мулоқот, муайян секторларнинг ривожланишига тўсқинлик қиладиган тўсиқларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш бўйича самарали чораларни қўллаш керак бўлади. Шунингдек, қуйидаги йўналишларни эътиборга олиш мақсадга мувофиқ бўлади.

1. Иқтисодий ривожланиш ва барқарор ўсиш суръатларини сақлаб қолиш учун мамлакат иқтисодиётида рақобатбардошликни ошириш, молиялаштиришда банк ва хорижий инвесторлардан самарали фойдаланиш чораларини кучайтириш зарур.

2. Инвестицион жозибадорликни ошириш ва яхши инвестиция муҳитини яратишда асосий омиллардан бири бўлган алоқа ва транспорт инфратузилмасини янада ривожлантириш лозим.

3. Хусусий инвестицияларнинг жадал ўсишини таъминлаш мақсадида давлат-хусусий шериклик ва лойиҳаларни молиялаштириш воситаларини ривожлантириш орқали инвестициявий фаолиятни рағбатлантиришни жонлантириш керак.

4. Рақамлаштириш ва давлат хизматларини масофавий тақдим этиш орқали инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда бюрократик тўсиқлар ва чекловларни тўлиқ бартараф этиш учун инвесторлар ва давлат ўртасидаги муносабатлар оптималлаштириш ҳамда шаффофликни максимал даражада таъминлаш лозим.

5. Келгусида мамлакат саноат ишлаб чиқариш қувватларини ривожланиши учун замин яратиши мумкин бўлган энг истиқболли тармоқларга йўналтирилган инвестиция сиёсати стратегиясини такомиллаштириш ва амалга ошириш даркор.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, қўшимча қиймат яратувчи саноат корхоналарини ва инвестиция лойиҳалари ташаббускорларини амалий қўллаб-қувватлашга катта эътибор қаратиш, экспорт ва инвестицияларни ривожлантириш бўйича ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодий-молиявий эркинлик бериш, хусусий мулк ҳуқуқининг дахлсизлигини қатъий таъминлаш, инвесторлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш, институционал жиҳатдан қулай шарт-шароитлар яратиб бериш, инвесторлар ва экспортчи корхоналар билан яқин ҳамкорлик қилиш, пандемия туфайли юзага келган чекловлар билан боғлиқ муаммоларни таҳлил қилиш, шунингдек, ҳар бир тадбиркорлик субъектининг муаммосини ҳал қилишда индивидуал ёндашув асосида тезкор ва самарали ечимларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш мамлакатнинг инвестиция муҳитини яхшилашга хизмат қилади. Натижада, иқтисодиётнинг реал секторини молиялаштириш ва илфдор хорижий тажрибаларни ўрганиш ҳамда ҳар томонлама тежамкор замонавий технологик ютуқларни ўзлаштириш имкони яратилади, шунингдек иқтисодий ўсишга эришиш, қўшимча иш ўринларини яратиш орқали аҳоли турмуш тарзини яхшилаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги “2020-2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислох қилиш стратегияси тўғрисида”ги ПФ-5992-сонли Фармони, www.lex.uz

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2020 йил 30 декабрь № 276 (7778) сон.

3. Kong B., Gallagher K.P., 2021. Inadequate demand and reluctant supply: The limits of Chinese official development finance for foreign renewable power // Energy Research & Social Science 71 (2021) 101838. 2 p.

4. Cook P., Nixon F., 2017. Finance and Small and Medium-Sized Enterprise Development / University of Manchester, Crawford House, Precinct Centre, Oxford Road, MANCHESTER M13 9GH. 3-p <http://www.gdrc.org/icm/micro/fin-sme.html>

5. Sacomano M.N. et al., 2020. Corporate ownership network in the automobile industry: Owners, shareholders and passive investment funds // Research in Globalization, 2 (2020) 100016. 2 p.
6. Edwards J., Ogilvie Sh., 1996. Universal Banks and German Industrialization: A Reappraisal // The Economic History Review, New Series, Vol. 49, No. 3, pp. 427-446.
7. Benston G., 1994. Universal Banking // Journal of economic perspectives. Vol. 8, No. 3, pp. 121-144.
8. Dai Y., Hou J., Li X., 2020. Industry policy, Cross-region Investment, and Enterprise Investment Efficiency // Research in International Business and Finance, doi: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101372>
9. Nakamura M., 2002. Mixed ownership of industrial firms in Japan: debt financing, banks and vertical keiretsu groups // Economic Systems 26 (2002), 233 p.
10. Nipun S., 2020. Role of Banks in the Economic Development of a Country. <https://www.economicdiscussion.net/banking/role-of-banks-in-the-economic-development-of-a-country/26094>
11. Зайниддинов Р.Х., 2020. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш борасида илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш йўллари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 5, 100 б.
12. World Bank (2005), The investment climate, growth, and poverty. Washington D.C, "Berlin Workshop Series 2005". – 20 p.
13. Хужамкулов Д.Ю., Исмаилов Д.А., 2019. Инвеститсия лойиҳаларини бошқариш. Ўқув қўлланма. – Т.: ТДИУ, 36 б.
14. Аймухамедова А., 2020. Миллий иқтисодиётда ички инвестиция салоҳиятидан самарали фойдаланиш йўллари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 6, ноябр-декабр, 46-47 б.
15. Камилова И.Х., 2017. Иқтисодиёт тармоқларини ривожлантиришда тижорат банклари инвестицион кредитларининг ролини ошириш // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 4, июль-август.
16. Юдина И.Н., 2013. Банковская система в развивающихся экономиках: опыт становления, развития и кризисов. Монография. – М.: ИНФРА-М. с. 29.
17. Doing Business 2020 “Economy Profile of Uzbekistan”, World Bank Group. – 2020. – 6 p.
18. <https://www.oecd.org/investment/statistics.htm>
19. <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/FDI-in-Figures-April-2021-infographic.pdf>
20. <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-affirms-uzbekistan-at-bb-outlook-stable-09-04-2021>